

TOMASZ OŻÓG, EWA SĘK
Lublin

ROZWÓJ POSTAW PATRIOTYCZNYCH DZIECI I MŁODZIEŻY NA PRZYKŁADZIE CZŁONKÓW ZESPOŁU PIEŚNI I TAŃCA „RACŁAWICE”

1. Na początku naszego stulecia K. Twardowski patriotyzmem nazwał miłość obejmującą cały naród i całą ojczyznę (Twardowski 1919, s. 14). Za istotę patriotyzmu uważał on „solidarność ogólnonarodową”. Na pierwszym miejscu stawiał miłość pozytywną i silne uczucie do ojczyzny, ale na drugim – działanie dla jej dobra. Według Twardowskiego, poznanie – umiłowanie – działanie to trzy elementy i zarazem warunki patriotyzmu. Jego podstawowym źródłem jest poznanie ojczyzny, czemu w opinii Twardowskiego ma służyć oświata (Twardowski 1910, s. 15-18).

Ojciec I. M. Bocheński mówi o patriotyzmie jako postawie wobec ojczyzny. W swoim rozumieniu ojczyzny prymat oddaje kulturze narodowej i wartościom duchowym. Ojczyznę pojmuje dwojako: jako coś bliskiego, „ojcowskiego”, oraz jako „narzędzie odblasku Bożej chwały w świecie”. Patriotyzm uznaje za cnotę pochodzącą od miłości, związaną ze sprawiedliwością i zależną nie tyle od uczucia, ile od woli. Patriotyzm „jest sprawnością woli pozwalającą na energiczne i stosunkowo łatwe pełnienie obowiązku wobec ojczyzny” (Bocheński 1989, s. 11). Cnota patriotyzmu powinna być rozwijana poprzez zdobywanie wiedzy o ojczyźnie, formowanie charakteru zgodnie z zasadami porządkującymi życie ojczyzny, działanie na rzecz kultury, ofiary osobiste, politykę, wspieranie ojczyzny własnymi siłami, a nawet poświęcenie życia. Obowiązkiem patriotycznym jest „promieniowanie” kulturą ojczystą, wychowanie umysłu, wyobraźni i uczuć, wychowanie przede wszystkim woli jako głównego fundamentu patriotyzmu, unikanie „czynów niepatriotycznych” (Bocheński 1989, s. 17-29).

Zdaniem J. Woronieckiego, patriotyzm jest zespołem cnót, „stałym nastrojeniem duszy”, na który składają się: miłość do najbliższych, „sprawiedliwość

współdzielcza”, oznaczająca przenoszenie wspólnego dobra ojczyzny nad swoje własne, oddawanie czci społeczności, w której się wyrosło i od której przyjęło się obyczaje jako pobudkę życia duchowego. Woroniecki zwraca uwagę na miłość bliźniego w codziennym życiu. Ugruntowanie patriotyzmu osiąga się przez odniesienie się do całości państwa i narodu – przy rozumieniu siebie jako jego części czerpiącej z tej całości siły duchowe – szacunek dla obyczaju narodowego, przeszłości narodu i symboli narodowych (Molesztak 1995, s. 186).

I. Jundziłł definiuje patriotyzm jako „postawę wyrażającą się miłością i przywiązaniem do Ojczyzny, czynną i twórczą troską o jej rozwój i dobro, poczuciem solidarności i więzi kulturowej z własnym narodem, a także gotowością do poświęceń i obrony Ojczyzny w razie potrzeby” (1969, s. 15). Idąc za stwierdzeniem tej autorki, patriotyzm ujmujemy w kategoriach postaw. Jest to pozytywne zaangażowanie się osoby poznawcze, emocjonalne, motywacyjne i działania na rzecz ojczyzny (przedmiotu postawy) w jej wymiarze przestrzennym, wspólnotowym i kulturowym.

A. Kłóskowska (1996) do postawy tej zalicza:

„1. operowanie koncepcją prywatnej i ideologicznej ojczyzny; 2. deklarację silnego przywiązania do własnej wspólnoty narodowej i kultury; 3. względnie dobrą znajomość tej kultury; 4. działanie dla dobra narodowej zbiorowości; 5. preferowanie życia w kraju, w warunkach możliwego wyboru” (s. 382).

Przedmiot postawy patriotycznej jest złożony i zróżnicowany. Można zatem w obrębie ogólnej postawy patriotycznej mówić o całym zbiorze postaw szczegółowych, których przedmiotem mogą być: a) symbole narodowe (godło, flaga, hymn, pieśni, nazwy, język itp.); b) kultura narodowa i osiągnięcia własnego narodu (język, literatura, dzieła sztuki, zabytki, tzw. kultura materialna, laureaci nagrody Nobla itp.); c) zdarzenia i wydarzenia historyczne, tradycje narodowe (bohaterowie, męczennicy, wielcy twórcy); d) elementy przyrodnicze i geograficzne charakterystyczne dla własnego kraju (krajobraz, rodzinna miejscowość, rośliny, zwierzęta, pomniki przyrody itp.); e) współobywatele, grupy, środowiska reprezentatywne dla własnego narodu; f) aktualne dążenia i inspiracje narodu oraz grup społecznych, które je reprezentują i realizują (Muszyński 1966, s. 8-10).

2. Podobnie jak inne postawy również postawy patriotyczne są strukturami nabytymi. Pojawiają się one w osobowości człowieka jako efekt interakcji osoby z jej własnym środowiskiem społecznym i kulturowym. Szczególnie ważną rolę odgrywa tutaj rodzina, w której istnieje przekaz istotnych wartości

kultury, norm postępowania, wzorców zachowań i zaangażowań patriotycznych (Dyczewski, Jedynak 1993; Kukołowicz 1996). W rodzinie mają miejsce podstawowe, istotne dla tożsamości człowieka procesy psychiczne: identyfikacja, naśladowanie i internalizacja. Rodzina jest w tym zakresie podstawowym źródłem doświadczeń typu poznawczego, emocjonalnego oraz wzorów zachowań.

Dotyczy to różnych elementów („tworzywa”), które później złożą się na treść i kształt postawy patriotycznej. Wprawdzie ostateczna jej postać zależy od aktywności własnej osoby w późniejszych okresach rozwoju, jednak oddziaływanie rodzinnych wzorów osobowych jest istotne dla późniejszych „losów” postaw patriotycznych.

Inną grupą pierwotną, mającą duży wpływ na rozwój postaw patriotycznych zwłaszcza w okresie dojrzewania i młodości, są rówieśnicy. Są oni nowym źródłem oryginalnych doświadczeń społecznych, emocjonalnych i poznawczych, odmiennych od tych, których dostarczają dorośli. W grupie rówieśniczej można upatrywać naturalnego sprzymierzeńca procesu wychowania (Wawro 1986, s. 13-17). Grupa rówieśnicza może dostarczać nowych, istotnych dla rozwoju postaw patriotycznych doświadczeń. Zależy to od charakteru grupy, sposobu jej istnienia i celów działania. Najbardziej zaangażowane w kształtowanie postaw patriotycznych są grupy związane z różnymi organizacjami (np. harcerstwo, związki i stowarzyszenia). Również te grupy, które istnieją poza strukturami formalnymi, wywierają pośredni wpływ na postawy patriotyczne swoich uczestników. Dokonuje się w nich wymiana opinii, odczuć, ocen, przejmowanie i dostosowywanie własnych zachowań do zachowań grupowych. Grupa rówieśnicza może stać się „miejscem” wymiany różnych rodzinnych historii, opisu wydarzeń, relacji biograficznych oraz wspólnych inicjatyw i działań.

Rozwój postaw patriotycznych w sposób istotny jest związany z obecnością osób znaczących dla dziecka, w tym wzorów osobowych i autorytetów. Dzięki nim dziecko nie tylko spostrzega przykłady postaw i zachowań, „uczy się życia społecznego i narodowego”, ale także wchodzi w ową „pajęczynę znaczeń”, które tworzą kulturę narodu. Pierwszymi i najbliższymi osobami znaczącymi są dla dziecka rodzice, dziadkowie, wujowie, ciocie i rodzeństwo. Poza własną rodziną dziecko napotyka wychowawców i nauczycieli, którzy niejednokrotnie wchodzi tak mocno w jego życie, że stanowią część jego losu. Osoby znaczące są „nosicielami” i reprezentantami postaw patriotycznych. Wzory zaangażowań, które oni prezentują, zwykle współwystępują z przykładami czerpanymi z literatury pięknej, wybitnymi postaciami historycznymi, wielkimi twórcami itd.

Istotne w rozwoju postaw patriotycznych są czynniki kulturowe. To w ich kontekście działają osoby i grupy. Język, nauka, sztuka, religia i etyka – podstawowe składniki kultury – wypełniają świat środowiska wychowawczego, tworząc je, ubogacając i oddziałując w znaczący sposób na osobowości wychowawców i wychowanków. Kultura jako „system znaczeń”, znaków i symboli, a także zespół określonych wytworów materialnych, ma podstawowy wpływ na proces rozwoju postaw. „Kultura jest miejscem tworzenia znaczeń, za pośrednictwem których jednostki ludzkie interpretują swoje doświadczenia i ukierunkowują swoje działania” (Greetz – cyt. za: Jawłowska 1990, s. 147). Tak jak mówi C. Greetz, „pajęczyna znaczeń”, w jakiej „zawieszony jest człowiek”, dostarcza mu wiedzy, sposobów rozumienia świata, wskazuje style przeżywania i zaangażowania, także w tę rzeczywistość, która staje się przedmiotem postawy patriotycznej.

Na rozwój postaw patriotycznych wpływają także czynniki podmiotowe: potrzeby, emocje, procesy poznawcze, wartościowanie, aktywność własna, obraz siebie, a także płeć, wiek i inteligencja (Mądrzycki 1977; Prężyna 1981). Prawdopodobnie postawy patriotyczne wyrastają w jakimś stopniu z następujących potrzeb: przynależności, zakorzenienia, poczucia bezpieczeństwa, identyfikacji i sensu życia. U ich podstaw leży najprawdopodobniej wrodzona potrzeba przywiązania-przylegania (Vasta, Haith, Miller 1995). Stanowi ona naturalny „punkt wyjścia” i „pomost” pozwalający dziecku na rozszerzenie „promienia interakcji” – aż do realizacji obejmujących cały naród i ojczyznę.

Procesy emocjonalne stanowią naturalny składnik naszych kontaktów ze światem zewnętrznym – ontogenetycznie najwcześniejszy. Wchodzą także jako istotny wymiar w strukturę postaw patriotycznych, poczynając od niespecyficznych przeżyć emocjonalnych aż po dojrzałe, mające charakter uczuć wyższych związki z przedmiotem postawy patriotycznej.

Na wewnętrzną złożoność postawy, jej dojrzałość, trwałość i pozytywne oddziaływanie na zachowanie wpływa w poważnym stopniu wiedza. Istnienie i rozwój postaw patriotycznych jest związane z wiedzą różnego typu: potoczną – nabywaną w codziennym życiu – oraz systematyczną, czyli „naukową”, zdobywaną w szkole jako instytucjonalnie zorganizowanym środowisku wychowawczym (np. język polski, historia, geografia, nauka o środowisku itp.). Jak w innych postawach, tak i w tym obszarze funkcjonuje wiedza „zimna” i wiedza „gorąca”. Wiedza „gorąca”, związana z osobistym doświadczeniem, ma duże znaczenie dla aktywności i zaangażowania osoby.

Postawy patriotyczne są ściśle związane z funkcjonującym w danej kulturze systemem wartości. Są one zwykle przyswajane przez jednostkę i włącza-

ne w strukturę postaw na drodze internalizacji. Związek wartości z postawami może być tak silny, że przejmują one funkcje postawy. Wyrażają wtedy stosunek jednostki do przedmiotu, który reprezentuje daną wartość (Prężyna 1981, s. 40). Doświadczenia poznawcze i emocjonalne, obecne w procesie kształtowania postaw patriotycznych, są silnie związane z ocenami i preferencjami. Dotyczy to także zachowań jednostkowych i zachowań zbiorowych. W opinii potocznej, a także we własnych przekonaniach osoby, istnieje względnie ściśle określenie tych wartości, które powinna „wyznawać” osoba o pozytywnej postawie patriotycznej.

II. BADANIA NAD ROZWOJEM POSTAW PATRIOTYCZNYCH W ZESPOLE PIEŚNI I TAŃCA

1. Zespół pieśni i tańca jest jedną z form organizacji czasu wolnego dzieci i młodzieży, a także osób dorosłych. Jest to jednocześnie forma działalności kulturalnej. Aktywność kulturalną tego typu zespołu można podzielić na dwa, ściśle związane ze sobą obszary: wewnętrzny i zewnętrzny. Obszar wewnętrzny to przede wszystkim praca nad nowym repertuarem; wyraża się to w poznawaniu nowych tańców, muzyki, tekstów, strojów, znaczeń itp. Praca nad repertuarem, jego opanowaniem, przypomnieniem, utrwaleniem jest zwykle systematycznym i długotrwałym treningiem. Wymaga dużego wysiłku fizycznego, psychicznego, koncentracji uwagi, zainteresowania, zaangażowania emocjonalnego, odporności na sytuacje trudne. Działalność kulturalna *ad intra* jest rzeczą podstawową i stanowi o sensie istnienia zespołu. To w tym obszarze dokonuje się wprowadzenie uczestników zespołu w kulturę. Jest to aktywność, która prowadzi najpierw do recepcji wartości kulturowych (w ich obszarze wartości patriotycznych), a później – do twórczego ich kultywowania, rozwijania i tworzenia. Działalność kulturalna *ad intra* ma dość rozległe konsekwencje pedagogiczne. Uczestnicy zespołu nabywają wiele umiejętności odtwórczych, takich jak znajomość techniki różnych kroków, figur i kompozycji tanecznych, pieśni solowych i zespołowych, znajomość i rozumienie ich melodii i tekstów, interpretacja ruchowa poznanej muzyki, poruszanie się w określonym rytmie i tempie, ekspresja artystyczna, zachowanie się na scenie i wiele innych. Wyższym stopniem wewnętrznej aktywności jest własna twórczość uczestników zajęć taneczno-wokalnych. Polega ona na własnej interpretacji ruchowej słyszanej muzyki, tworzeniu własnych kroków, figur, układów tanecznych, pomysłów akcji widowiska, scenariusza, dynamiki, treści programu tanecznego, scenografii, choreografii, tekstów i znaczenia widowiska.

Repertuar Zespołu Pieśni i Tańca „Raclawice” z jednej strony obejmuje tańce i pieśni folklorystyczne, których przekaz wymaga w dużej mierze „niezmienności”, ciągłego „ożywiania” i odtwarzania. Z drugiej strony, znajdują się w nim inscenizacje, widowiska i miniatury taneczne, które dają znaczne możliwości twórcze.

Ważną dziedziną aktywności kulturalnej każdego zespołu są koncerty, widowiska, prezentacje, festiwale. Jest to działalność *ad extra*. W swoim środowisku bliższym i dalszym zespół prezentuje te wartości kulturalne, które sam kultywuje. Przyczynia się to podtrzymywania tradycji polskiej i polskiej kultury muzycznej, tanecznej i wokalne. Jest także animatorem życia kulturalnego w społeczności lokalnej. Istotny dla tego procesu jest kontakt z treściami kultury, jej wartościami, znaczeniami, kanonem kultury narodowej. Oprócz działalności kulturalnej zespół pieśni i tańca pełni ważną rolę we wprowadzaniu w kulturę innych ludzi – widzów i słuchaczy. Ten typ aktywności pobudza i ożywia życie kulturalne, zainteresowania, stymuluje chęć działalności artystycznej, promuje lokalną twórczość artystyczną, pielęgnuje tradycje i pamiątki kultury dawnej, stanowi łącznik między kulturą lokalną a ogólnonarodową. Może mieć także wpływ na podnoszenie jakości życia codziennego słuchaczy, kultury bycia itp.

Zespół pieśni i tańca jest też środowiskiem wychowawczym (Gurycka 1979, s. 63-66). Stanowi zbiór sytuacji wychowawczych, mniej lub bardziej stałych, uporządkowanych i w różnym stopniu intencjonalnych.

Sytuacja wychowawcza jest podstawową formą wywierania wpływu przez wychowawcę. Podmiotem sytuacji wychowawczej jest wychowanek. Sytuacje wychowawcze są ukierunkowane na spełnienie określonego celu całego procesu wychowawczego. Mają one właściwości osobowościowo-twórcze, zgodnie z założonym celem. Substruktura sytuacji wychowawczej jest zależna od substruktury celu. Sytuacja wychowawcza jest źródłem doświadczeń (Gurycka 1979, s. 135).

Mimo że zespół pieśni i tańca nie jest instytucją wychowawczą, to jest on grupą (środowiskiem) wychowującą, analogiczną do innych grup wychowawczych. Ma także analogiczną strukturę, w której można wyodrębnić „aktorów” procesu, interakcje, cele, metody, środki, typowe dla sytuacji wychowawczej mechanizmy, wreszcie efekty oddziaływań. Charakter zespołu, jego bogactwo osobowe i przedmiotowe (treściowe), stwarza szanse na powstanie wielu różnorodnych sytuacji wychowawczych. Ich zamierzona konstrukcja czy też wykorzystanie zdarzeń przypadkowych, które przynosi życie, zależy od świadomości, wiedzy pedagogicznej, postaw i umiejętności osób prowadzących zespół.

Istnieją dwa podstawowe cele pedagogicznej działalności w zespole: wychowanie do sztuki i wychowanie przez sztukę. Wychowanie estetyczne wyraża się w realizacji podstawowej funkcji zespołu, jaką jest kultywowanie wartości estetycznych, nabywanie kompetencji odtwórczych i twórczych. Kontakt ze sztuką, w tym przypadku ze sztuką choreografii, a przez nią z literaturą i muzyką, ma duże walory wychowawcze. Sztuka oddziałuje na wyobraźnię, dostarcza doświadczeń twórczych, inspirowanie pomysłowość i niekonwencjonalność, uczy aktywności ekspresyjno-kreacyjnej, angażuje całego myślącego i „czującego” człowieka, kształci potrzebę życia według wartości.

Z bogactwa sztuki wynika logicznie bogactwo jej funkcji wychowawczych. Sztuka kształtuje wiele rodzajów przeżyć, współuczestnicząc w formowaniu się całego człowieka, często w sposób niezamierzony i przez samych ludzi nieświadomiony wpływa na różne postawy i dyspozycje, a nie tylko na bezpośrednią wrażliwość estetyczną (Wojnar 1966, s. 218).

Zespół pieśni i tańca, będąc grupą o wyraźnie określonych celach kulturalnych oraz środowiskiem wychowującym, może stwarzać warunki dla rozwoju i kształtowania postaw patriotycznych dzieci i młodzieży. To przypuszczenie stało u podstaw naszego projektu badań i podstawowych pytań, na które szukamy odpowiedzi. Są to pytania: czy zespół pieśni i tańca jest środowiskiem kształtującym postawy patriotyczne uczestników? Jakie sytuacje wychowawcze sprzyjają kształtowaniu postaw patriotycznych? Jaką rolę w procesie rozwoju postaw patriotycznych spełniają różnego typu doświadczenia – poznawcze, emocjonalne i społeczne? Jakie treści kulturowe obecne w zespole są narzędziem kształtowania postaw patriotycznych?

3. Badania zostały przeprowadzone w Raclawicach k. Niska w Zespole Pieśni i Tańca „Raclawice”. Zespół działa od 11 lat; od początku jest prowadzony przez mgr Ewę Sęk – dyrektora artystycznego i choreografa. Liczba członków zespołu mieściła się przez ten okres w granicach 120-170. W ciągu 11 lat w zespole tańczyło i śpiewało ok. 750 osób. Założycielką zespołu była Helena Mirecka, żołnierz powstania warszawskiego, mieszkanka Raclawic. Stworzona przez nią grupa o tej samej nazwie istniała i działała w latach siedemdziesiątych. Obecnie istniejący zespół reaktywowano w 1986 r. Działa on w ramach katolickiego Domu Kultury „Arka”, który został założony w 1996 r. W jego repertuarze dominują tańce i pieśni ludowe, regionalne i narodowe, są też tańce innych narodów. Drugi zakres artystycznej aktywności zespołu to inscenizacje, miniatury i widowiska taneczne. W pracy zespołu kładzie się duży nacisk na twórczość o charakterze polskim.

W naszych badaniach nad postawami patriotycznymi uczestniczyło 17 osób w wieku od 14 do 25 lat. Osoby te podzielono na trzy grupy. Podział jest odbiciem różnych etapów rozwoju twórczego, związanego z uczestnictwem w zespole. Wszyscy badani są związani z zespołem i zaangażowani w jego sprawy od wielu lat. Większość z nich (12 osób) pochodzi z samych Raławic, 3 osoby z Niska i 2 ze Stalowej Woli. O doborze osób decydowała długość pracy w zespole, wpływ uczestnictwa w zespole na rozwój własny jego członka, umiejętność wypowiadania się o sprawach zespołu i własnych problemach.

Ze względu na swoją specyfikę, badania nad postawami patriotycznymi skłaniają do wyboru metod jakościowych. Jak wiadomo, metody jakościowe „polegają na dokonywaniu analizy badanych zjawisk, na wyróżnieniu w nich elementarnych części składowych, na wykrywaniu zachodzących między nimi związków i zależności, na charakteryzowaniu ich struktury całościowej, na interpretacji ich sensu lub spełnianych przez nie funkcji” (Tomaszewski 1963). W przypadku naszych badań podstawową techniką zbierania danych była rozmowa kierowana. Badania zostały przeprowadzone w latach 1996-97. Zastosowano ten sam schemat rozmowy, odpowiednio przystosowany do różnych grup wiekowych. Rozmowy były przeprowadzone w warunkach zapewniających komfort fizyczny i psychiczny, bez ograniczeń czasowych. Niektóre rozmowy prowadzono etapami, na kilku spotkaniach. Za zgodą rozmówców rozmowy były rejestrowane na taśmie magnetofonowej. W aneksie artykułu zamieszczamy protokół rozmowy ze Sławomirem.

III. WYNIKI BADAŃ, ICH INTERPRETACJA

Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają hipotezę o pozytywnym wpływie zespołu pieśni i tańca – jako środowiska kształtującego postawy patriotyczne swoich uczestników. Funkcję tę zespół realizuje w sposób pośredni, podstawowym bowiem celem zespołu jest kultywowanie tańców i pieśni. Pieśni i tańce składające się z jednej strony na istotę folkloru, z drugiej – wchodzące w obszar tzw. wyższej kultury (np. polonez, mazur) – stanowią doskonałą „przestrzeń” fizyczną, psychospołeczną i duchową, dzięki której mogą rodzić się i rozwijać postawy patriotyczne. Zespół stanowi „niszę psychologiczną” o wyjątkowych walorach psychopedagogicznych. Funkcjonowanie owej „niszy” można traktować jako swoisty zespół sytuacji wychowawczych o określonej strukturze i dynamice.

Na podstawie badań można stwierdzić, że większość sytuacji mających miejsce w zespole może sprzyjać kształtowaniu postaw patriotycznych. Niektóre z nich realizują ten cel bezpośrednio, inne pośrednio. Do tych pierwszych należą sytuacje, których cel jest jasno określony, np. pogadanka (wykład, objaśnienia) na temat strojów, tańca, miejsc, postaci historycznych itp. Większość sytuacji oddziałuje pośrednio; ich wychowawcze znaczenie jest odkrywane z perspektywy czasu. Wśród sytuacji zdarzają się takie, które mają charakter epizodyczny, inne działają przez dłuższy czas. Te epizodyczne mogą jednak oddziaływać tak silnie (np. hejnał mariacki na Placu św. Piotra), że czasem ich skutek jest podobny do pozytywnego wstrząsu. Wśród podstawowych cech sytuacji, na uwagę zasługuje ich personalny charakter. Niemal każde zdarzenie tworzące sytuację ma sens o tyle, o ile jest związane z relacjami międzyosobowymi i samymi osobami. Rolę podstawową w tym zakresie odgrywa osoba prowadząca zespół, pełniąca złożone funkcje nauczyciela i wychowawcy, ale też opiekuna, rodzica i organizatora.

Niemal wszystkie typy doświadczenia zachodzące w środowisku zespołu mają swoje ważne miejsce w procesie kształtowania postaw patriotycznych. Mówią o tym członkowie zespołu, wskazując najpierw na doświadczenia ruchowe (fizyczne, cielesne) pozbawione głębszych przeżyć emocjonalnych i poznawczych. Głębokie przeżycia pojawiają się później, zazwyczaj wtedy, gdy dzieci osiągają odpowiedni poziom rozwoju. Doświadczenie, które jest udziałem tańczących, ma zwykle charakter całościowy – jest aktywnym uczestnictwem, które kształtuje postawy.

Narzędziem kształtowania postaw patriotycznych stają się przede wszystkim te treści kulturowe, które składają się na szeroko pojmowany folklor. Jest to podstawowy układ znaczeń wpływający na postawy. Dodatkowym układem znaczeń jest religia – folklor jest z nią związany wieloma nićmi. Szczególnie znaczenie mają obecne w pracy zespołu treści polskiej wyższej kultury. W zespole pieśni i tańca istnieje bowiem wielkie bogactwo treści, z którymi styka się członek zespołu. Treści te są źródłem nowych ważnych doświadczeń poznawczych, emocjonalnych i behawioralnych, wchodzących później w skład postawy patriotycznej i stanowiących jej treść. Zespół dostarcza naturalnego tworzywa, czegoś w rodzaju „pajęczyny znaczeń”, w której istnieją i działają osoby tworzące zespół.

Aktywność własna członków zespołu jest podstawowym czynnikiem wpływającym na rozwój postaw patriotycznych. Ma ona różne formy. W pierwszych stadiach uczestnictwa najczęściej ma charakter nieświadomy i obejmuje sferę tańca (ruchu, zachowań), potem – wraz z rozwojem dziecka – sferę poznawczą i emocjonalną. Staje się także coraz bardziej świadoma i kierowa-

na. Intensywnemu przyswajaniu przez tańczące i śpiewające dzieci nowych treści sprzyja ich aktywizacja. Jest to ten typ oddziaływań, który M. Dudzikowa określa jako „wychowanie przez aktywne uczestnictwo” (1987). To oddziaływanie ma charakter ciągły, aktywny, interakcyjny, emocjonalno-racjonalny, zawiera w sobie modelowanie, uczenie się poprzez sytuacje (prowokacja sytuacyjna) oraz bardzo istotne w tym kontekście nadawanie i odkrywanie znaczeń. Trudno na podstawie przeprowadzonych badań odpowiedzieć na pytanie o „jakość” postaw patriotycznych, kształtowanych w zespole pieśni i tańca. Istnieją pewne symptomy zapowiadające postawy trwałe, dobrze zinternalizowane, o dużym wpływie na zachowanie. Wskazują na to wypowiedzi tych osób, które opuściły zespół, wyjeżdżając na studia. Podstawową przesłanką jest jednak typ uczenia się występujący w zespole w procesie kształtowania postaw. Jest to uczenie żywe, mające miejsce w sytuacjach „aktywnego uczestnictwa”, powiązanych ze sferą fizyczną, psychospołeczną i duchową członków zespołu. Badania nad tym typem uczenia się potwierdzają jego dużą skuteczność i trwałość. Jego efekty widoczne są w sferze poznawczej – „nowa wiedza”, emocjonalnej – „nowe doświadczenia”, behawioralnej – „nowe zachowania” i osobowościowej – „nowa tożsamość”. Zespół pieśni i tańca, będąc środowiskiem wychowawczym, przynosi tańczącym młodym ludziom nowe treści i nowe sposoby reagowania, które pomagają im w określeniu własnej tożsamości. Prezentowane badania pokazują, że związek ten jest bardzo silny („gdyby nie zespół, byłbym innym człowiekiem”). Obecna w pracy zespołu żywa „kulturowa tkanka znaczeń” pomaga uczestnikom określić siebie – tak w wymiarze osobistym, jak i zbiorowym. Powoduje, że mogą oni znaleźć własne „żywe korzenie”, które są w stanie „ożywić” ich w najgłębszym sensie, porządkować doświadczenie, wytyczać cele działania i życia.

*

Przedstawione w artykule badania dość wyraźnie pokazują, że w zespole tego typu mogą istnieć dobre warunki dla patriotycznego wychowania dzieci i młodzieży. Wyniki badań zwracają uwagę na pewne specyficzne cechy zespołu jako środowiska wychowawczego. Należą do nich: dobrowolne i aktywne uczestnictwo wychowanków, kompetencje i zaangażowanie osób prowadzących, osobowe traktowanie uczestników, narodowy charakter treści kulturowych, otwartość na inne kultury, wspólnotowość i rodzinność relacji międzyosobowych, dialogowy charakter interakcji, wspólne cele i zadania,

różnorodność i bogactwo sytuacji, kreatywna postawa, wyraźnie określona hierarchia wartości i celów, długotrwałe oddziaływania.

Postawy kształtowane w zespole przechodzą kilka etapów rozwoju. Można je przedstawić następująco:

1. Konstruowanie i budowanie związków poznawczych, emocjonalnych i działaniowych z przedmiotem postawy. Procesem kieruje wychowawca, uaktywniając wychowanka.

2. Budzenie się świadomości tych związków i ich modyfikacja przez własną aktywność wychowanka. Procesem kieruje wychowawca i włącza się wychowanek.

3. Rozszerzenie przedmiotu zakresu postawy patriotycznej i pogłębienie oraz utrwalenie związków przez aktywne i świadome uczestnictwo wychowanka w tym procesie, we współpracy z wychowawcą. Procesem kieruje wychowawca i świadomy swej aktywności wychowanek.

4. Kształtowanie postaw patriotycznych przez samowychowanie. Procesem kieruje sam wychowanek.

5. Przejęcie przez wychowanka roli wychowawcy – doskonalenie własnej postawy i wzięcie odpowiedzialności za kształtowanie postaw patriotycznych innych osób. Procesem kieruje wychowanek jako następca wychowawcy.

BIBLIOGRAFIA

- B o c h e ń s k i I. M., O patriotyzmie, Warszawa 1989.
- D u d z i k o w a M., Wychowanie przez aktywne uczestnictwo, Warszawa 1987.
- D y c z e w s k i L., J e d y n a k B., Rodzina – Rodzinność – Dom, [w:] L. D y c z e w s k i (red.), Wartości kultury polskiej, Lublin 1993.
- G u r y c k a A., Struktura i dynamika procesu wychowawczego, Warszawa 1979.
- J a w ł o w s k a A., Koncepcja kultury w antropologii Glifforda Geetza, [w:] Z. B o k s z a ń s k i, B. S u ł k o w s k i, A. T y s z k a (red.), Społeczeństwo, kultura, osobowość, Warszawa–Łódź 1990.
- J u n d z i ł ł I., O wychowaniu patriotycznym w klasach I-IV, Warszawa 1969.
- K ł o s k o w s k a A., Kultury narodowe u korzeni, Warszawa 1996.
- K u k o ł o w i c z T., Rodzina wychowuje, Stalowa Wola 1996.
- M a l e s z t a k A., Wychowanie patriotyczne z perspektywy wartości, [w:] Wychowanie patriotyczne młodzieży, Bydgoszcz 1995.
- M a d r z y c k i T., Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw, Warszawa 1977.
- M u s z y ń s k i H., Postawy patriotyczne dzieci i młodzieży, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1966, nr 3.
- P r e ż y n a W., Funkcje postawy religijnej w osobowości człowieka, Lublin 1981.
- T o m a s z e w s k i T., Wstęp do psychologii, Warszawa 1963.
- T w a r d o w s k i K., O patriotyzmie, Lwów 1919.

W a r o F. W., Znaczenie grup rówieśniczych w procesie wychowania, „Roczniki Nauk Społecznych”, 14(1986), z. 2, s. 13-18.

W o j n a r I., Perspektywy wychowawcze sztuki, Warszawa 1966.

V a s t a R., H a i t h M., M i l l e r S. A., Psychologia dziecka, Warszawa 1995.

ANEKS

Sławomir, lat 23 jest studentem V roku geografii UJ. Urodził się w Raclawicach, do których chce powrócić po ukończeniu studiów. W zespole „Raclawice” tańczył od początku jego istnienia do rozpoczęcia studiów w Krakowie. Przez całe studia utrzymywał bliski kontakt z zespołem. W Krakowie od 5 lat tańczy w Zespole Pieśni i Tańca „Słowianki”.

a) *Patriotyzm*

Patriotyzm jest dla Sławka „poczuciem dumy z przynależności do narodu, mieszkania na tym skrawku ziemi, na którym mieszkają nasi pobratymcy”. Sławek podkreśla aktualność patriotyzmu, zwłaszcza w sytuacji wchodzenia Polski do Unii Europejskiej, „rozmywania” się postaw patriotycznych w naszym społeczeństwie, ograniczania patriotyzmu tylko do sytuacji wojny. „Patriotyzm jest wtedy, kiedy np. my nie wstydzimy się w szerokim gronie mówić o Polsce i mówimy o niej dobrze”. Zespół, w rozumieniu Sławka, spełnia taką rolę jako „sposób werbalnej walki o Polskę”, a także przez zachowania zaprzeczające naszym wadom narodowym. Postawy patriotyczne, zdaniem Sławka, są splecione ściśle z miłością swojej „małej ojczyzny”. Sławomir jest świadomy swoich związków z „małą ojczyzną”, z regionem, w którym się urodził i spędził dzieciństwo. To szczególne miejsce odkrył dzięki zespołowi; „wyostrzył się we mnie zmysł regionalizmu”. Swoją pracę magisterską pisze na temat Raclawic i okolic. Jest świadomy tego, jakie znaczenie ma „mała ojczyzna” dla rozwoju sfery kulturowej człowieka. Sławek uważa, że „jeżeli ktoś ma świadomość tego, gdzie wyrasta, to przez małą ojczyznę poznaje tę dużą, wielką, naszą całą”; „bardzo mocno utożsamiam się z tym miejscem i uważam, że będę szczęśliwy, jeśli tu wrócę”.

b) *Uczenie się polskości (wiedza, uczucia, sytuacje znaczące)*

Sławek wyodrębnia w swoim uczeniu się polskości w zespole pewne elementy: „Po pierwsze: uczymy się, poznajemy; po drugie: pokochaliśmy to wszystko, co poznaliśmy; po trzecie: czynnie w tym uczestniczyliśmy i daliśmy wyraz naszym zamiłowaniom”. Ma on świadomość uczenia się polskości. Świadomość ta przychodzi z czasem, stopniowo. Jest to świadomość nabywania wiedzy, a także świadomość, że to nie jest tańczenie dla samego tańczenia, tylko że to jest coś więcej, cała tego otoczką, którą w jakiś sposób poznajemy, dowiadujemy się, że jest to dla nas jakaś lekcja polskości, a folklor jest jedną z głównych części kultury, w polskości zaś – głównie kultura ma znaczenie. Folklor jest składnikiem tego, co można nazwać polskością, stwierdza Sławek, „jeśli zaś chodzi o nasz zespół, folklor jest jednym z najistotniejszych składników”. W opinii Sławka, ważne jest to, że w Polsce folklor jest jeszcze żywy i interesują się nim ludzie młodzi. W folklorze upatruje wielką wartość; jest to według niego „bez mała największa chluba narodowa i tak się ją też odczuwa poza granicami”. Według Sławka, „folklor jest odzwierciedleniem naszej kultury i to jednym z najlepszych, bo rozwija się z narodem od bardzo dawna. My poznaliśmy ten folklor, uczyliśmy się polskości i tego, jak wyglądała ona kiedyś, jak się rozwijała. Poznanie folkloru pozwala poszerzyć naszą znajomość, umiłowanie oraz poczucie polskości”.

W ocenie Sławka praca w zespole kształtuje dwie postawy: odpowiedzialność za „większą grupę” („mnie ktoś ogląda przez pryzmat grupy i na odwrót”) oraz tzw. świadomość sceniczną,

wyrażającą się w poczuciu, że „zawsze ktoś na ciebie patrzy”. Jest to sprzęgnięte ze wzrostem świadomości i samokontroli. Rozwój świadomości dokonuje się przez pracę w zespole, relacje międzyludzkie i kontakt z folklorem: „uczestnictwo w zespole pozwoliło mi rozwinąć tę świadomość poczucia wartości folkloru” – stwierdza Sławek. Są to osobowościowe konsekwencje pracy na scenie.

Według Sławka, można zauważyć znaczące oddziaływanie zespołu na relacje międzyludzkie. Zestawia on odniesienia międzyosobowe, charakterystyczne dla „Raclawic”, w porównaniu z innymi zespołami, zwłaszcza ze „Słowiankami”, z którymi występuje. O „Raclawicach” mówi jako o wspólnocie osób, które są blisko siebie; są razem pracując w zespole, na ćwiczeniach, występach, ale także poza nimi. W jego odczuciu zespół „Raclawice” „ma duszę”, cechy rodziny. Najistotniejsze dla istnienia zespołu i jego działalności jest według niego ogromne zaangażowanie osób w pracę zespołu. Szczególne miejsce przypada tutaj osobom prowadzącym grupy, „zapaleńcom”, entuzjastom, którzy potrafią „zapalić” innych.

c) *Etapy zaangażowania, „wchodzenie w zespół”*

Sławek charakteryzuje zmiany w osobowości osoby należącej do zespołu. Wymienia dwa obszary: poznawania i odczuwania. Na początku dla Sławka znaczenie miało odczuwanie. Dlatego przyszedł do zespołu, aby mieć „przyjemność z tańczenia”. Później dopiero uświadomił sobie, że przez zabawę nieświadomie docierają do jego świadomości różne treści. Z czasem dochodzi się do etapu wzięcia odpowiedzialności za te treści i wartości w nich zawarte, a w związku z nimi za ludzi, których one dotyczą. Świadomość obejmuje coraz większe obszary rzeczywistości, za którą wzrasta równocześnie poczucie odpowiedzialności.

d) *Wykorzystanie doświadczeń z zespołu w późniejszym życiu*

Sławek podkreśla wielokrotnie, że wiele osób w Polsce odbiera takie zespoły folklorystyczne jako swoisty anachronizm, archaizm przeznaczony dla osób starszych. Dla Sławka folklor jest rzeczywistością żywą. Uważa, że zespół może oddziaływać na otoczenie zewnętrzne poprzez swoje prezentacje. Dotyczy to też, jego zdaniem, prezentowania innych wartości kulturowych. W opinii Sławka zespół przyczynia się do przełamywania stereotypów dotyczących Polski i Polaków, „jednostronności tego obrazu [...] istnieje jednak druga strona – wspaniała i piękna. [...] A tutaj po prostu widać (poprzez koncerty – tę ambasadę kultury), że Polska to coś pięknego i wspaniałego”. Na podstawie własnych kontaktów z zespołem oraz kontaktów z innymi środowiskami Sławek stwierdza, że folklor stanowi jeden z ważniejszych sposobów ekspresji i porozumienia. Dlatego uważa, że to, czego nauczył się poprzez folklor i członkostwo w zespole, na pewno w jakiś sposób będzie starał się przekazywać innym. To już w dużej mierze następuje, ponieważ wartości te stanowią o jego osobowości, nie pozostają bez wpływu na jego codzienne postępowanie. Swoje doświadczenie z „Raclawic” wykorzystuje nie tylko tańcząc w „Słowiankach”, ale także w wielu planach i poczynaniach życiowych. Jeśli będzie kiedyś wychowywał swoje dzieci, chciałby, aby należały one do takiego zespołu, bo tu, jego zdaniem, może się rozwinąć świadomość całej kultury polskiej, a także zmysł piękna i estetyki. Ten rozwój w grupie przygotowuje do życia w społeczeństwie.

e) *Identyfikacja z Polską*

Tańczenie i śpiewanie pieśni polskich budziło w Sławku poczucie polskości i bycia Polakiem. Uważa on, że zespół daje specyficzne możliwości wyrażania się jako Polaka. „Często jestem spostrzegany jako «fragment» zespołu, a zespół jako «fragment» Polski. Przez pryzmat mojej osoby ktoś ogląda Polskę, którą w tym momencie reprezentuję w sposób szczególny, a należę do niej zawsze”.

THE DEVELOPMENT OF PATRIOTIC ATTITUDES
IN CHILDREN AND YOUTH ON THE BASIS
OF THE RACŁAWICE ENSEMBLE

S u m m a r y

The paper describes and interprets the findings which confirm a hypothesis about the positive influence of an ensemble as a milieu shaping the attitudes of its members. The ensemble performs this function indirectly, for its basic purpose is to pursue choreographic and vocal art. The latter constitutes a perfect physical, psychospiritual, psychosocial and spiritual "space" in which patriotic attitudes may be born and develop. The ensemble makes up a "psychopedagogic niche" of great formative virtues. Most situations, events, actions, experiences, exercise and the like may positively influence the development of patriotic attitudes. The cultural contents present in the ensemble are decisive in this respect, people who conduct the group, their competence and commitment, as well as the members' own activity. Most formative situations bear the character of a "living instruction" and "learning through active participation".

Translated by Jan Kłos